

31. Pierwszy powszechny spis Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 30 września 1921 roku. Mieszkania. Ludność. Stosunki zawodowe. Województwo Wołyńskie. – Warszawa, 1926. – 244 s.

32. Wołyn. – 1937. – №37.

33. Wołyn. – 1937. – №50.

34. Wołyn. – 1939. – №2.

35. Ziemia Wołyńska. – 1932. – №43.

References

1. Voly'ns'ke slovo. – 1937. – №29.
2. Derzhavnyy arkhiv Volyn's'koy oblasti. – F.34. – Op.2. – Spr.608. – 4 ark.

3. Tam samo. – F.34. – Op.2. – Spr.628. – 5 ark.

4. Tam samo. – F.36. – Op.13a. – Spr.266. – 13 ark.

5. Tam samo. – F.36. – Op.13a. – Spr.906. – 72 ark.

6. Tam samo. – F.38. – Op.1. – Spr.428. – 26 ark.

7. Tam samo. – F.46. – Op.1. – Spr.275. – 1 ark.

8. Tam samo. – F.46. – Op.2. – Spr.392. – 110 ark.

9. Tam samo. – F.46. – Op.6. – Spr.1110. – 117 ark.

10. Tam samo. – F.46. – Op.9. – Spr.2714. – 79 ark.

11. Tam samo. – F.46. – Op.9. – Spr.4887. – 12 ark.

12. Tam samo. – F.46. – Op.9a. – Spr.55. – 63 ark.

13. Tam samo. – F.158. – Op.1. – Spr.23. – 58 ark.

14. Tam samo. – F.158. – Op.1. – Spr.248. – 459 ark.

15. Tam samo. – F.158. – Op.1. – Spr.397. – 499 ark.

16. Tam samo. – F.158. – Op.1. – Spr.437. – 33 ark.

17. Tam samo. – F.158. – Op.1. – Spr.758. – 46 ark.

18. Tam samo. – F.158. – Op.1. – Spr.845. – 52 ark.

19. Tam samo. – F.158. – Op.5. – Spr.1620. – 39 ark.

20. Tam samo. – F.158. – Op.5a. – Spr.38. – 460 ark.

21. Tam samo. – F.158. – Op.5a. – Spr.60. – 93 ark.

22. Tam samo. – F.190. – Op.1. – Spr.2. – 296 ark.

23. Hrynychuts'kyy V. I. Investytsiyna diyal'nist' na Volyni mizh dvoma svitovymy viynamy: istoryko-ekonomichnyy ohlyad (1919–1939 rr.): monohrafiya / V. I. Hrynychuts'kyy, T. L. Nyktyuk, O. V. Baula. – Luts'k: Vezha–Druk, 2014. – 224 s.

24. Kramar Yu. V. Zakhidna Volyn' 1921–1939 rr.: natsional'no-kul'turne ta relihiyne zhyttia: monohrafiya / Yu. V. Kramar. – Luts'k: Vezha–Druk, 2015. – 404 s.

25. Kucherepa M. Etnodemografichni zminy u Volyn's'komu voyevodstvi 1921–1939 rr. / M. Kucherepa // Naukovyy visnyk VDU imeni Lesi Ukrayinky. Seriya: Istorychni nauky. – 2000. – №3. – S.97–106.

26. Pervaja vseobshhaja perepis' naselenija Rossijskoj imperii 1897 goda / Pod red. N. Troickogo. – Har'kov, 1904. – T.8. Volynskaja gubernija. – 282 s.

27. Shvab A. Natsional'na polityka II Rechi Pospolytoyi ta emihratsiyni protsesy na zakhidnoukrayyn's'kykh zemlyakh / A. Shvab // Ukrayina:kul'turna spadshchyna, natsional'na svidomist', derzhavnist'. – 2008. – №17. – S.145–150.

28. Drugi powszechny spis ludnosci z dn. 9. XII 1931 R. Mieszkania i gospodarstwa domowe. Ludność. Stosunki zawodowe. Województwo Wołyńskie. – Warszawa, 1938. – 361 s.

29. Drugi Powszechny Spis Ludności z dnia 9 grudnia 1931 r. – Warszawa: Główny Urząd Statystyczny [Elektronnyy resurs]. – Rezhym dostupu: http://mbc.cyfrowemazowsze.pl/dlibra/applet?mimetype=image/x.djvu&sec=false&handler=djvu&content_url=/Content/14475/index.djvu

30. Mędrzecki W. Inteligencja polska na Wołyniu w okresie międzywojennym / W. Mędrzecki. – Warszawa: Wydawnictwo Neriton, Instytut Historii PAN, 2005. – 331 s.

31. Pierwszy powszechny spis Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 30 września 1921 roku. Mieszkania. Ludność. Stosunki zawodowe. Województwo Wołyńskie. – Warszawa, 1926. – 244 s.

32. Wołyn. – 1937. – №37.

33. Wołyn. – 1937. – №50.

34. Wołyn. – 1939. – №2.

35. Ziemia Wołyńska. – 1932. – №43.

Maleonchuk G. O., a postgraduate student, Lesya Ukrainka Eastern European National University (Ukraine, Lutsk), maleonchuk@i.ua

Ethnosocial and demographic processes in Lutsk in 1919–1939

The purpose of this research is to elucidate the ethnosocial and demographic processes which took place in Lutsk in 1919–1939. In preparation of this article the following methods were used: analysis and synthesis, historical comparison, historical-systematic, historical-genetic.

The main conclusions: in the interwar period Lutsk had the largest natality in comparison with other voivodship centers of the eastern lands of Second Polish

Republic; most inhabitants were Jewish, however the rapid growth of Polish population was traced due to government policy; there was a strong relationship between ethnic groups of Lutsk and their professional activities, the Poles occupied most positions in government, the Jews – in trade, the Ukrainians – in craftsmanship and agriculture; the slow paces of social and economic transformations were complicated by the rapid demographic growth of urban population, which was the result of unemployment and low living standards.

Keywords: Lutsk, population, ethnic structure of the population, ethnosocial processes, demographic processes.

Малеончук Г. А., аспірантка, *Всхідноєвропейський національний університет ім. Лесі Українки (Україна, Луцьк)*, maleonchuk@i.ua

Этносоциальные и демографические процессы в Луцке в 1919–1939 гг.

Целью данного исследования является освещение этносоциальных и демографических процессов, которые происходили в Луцке в 1919–1939 гг. При подготовке статьи были использованы следующие методы: анализа и синтеза, историко-сравнения, историко-системный и историко-генетический.

Основные выводы: Луцк в межвоенный период был городом с наибольшим приростом населения в сравнении с другими воеводскими центрами восточных земель Второй Речи Посполитой; большинство жителей города были евреями, однако наблюдался рост количества польского населения, чему способствовала правительственная политика; существовала взаимосвязь между этническими группами жителей Луцка и их профессиональной деятельностью, поскольку поляки занимали большинство должностей в органах управления, евреи – активно вели дела торговли, украинцы – представляли ремесло и сельское хозяйство; медленные темпы социально-экономических преобразований усложнялись быстрым демографическим приростом городского населения, следствием чего была безработица и низкий уровень жизни.

Ключевые слова: Луцк, население, этнический состав населения, этносоциальные процессы, демографические процессы.

* * *

УДК 94(477.73):341.34

Калкутіна Н. В.,
здобувач кафедри історії України, Миколаївський
національний університет ім. В. О. Сухомлинського
(Україна, Миколаїв), frau_kalkutina@mail.ua

АГЕНТУРНО–ОПЕРАТИВНА РОБОТА В ТАБОРАХ НКВС (МВС) ДЛЯ ВІЙСЬКОВОПОЛОНЕНИХ (НА ПРИКЛАДІ ПІВДЕННОЇ УКРАЇНИ)

Мета даної публікації – на основі документів регіональних відомчих архівів проаналізувати агентурно-оперативне обслуговування в таборах Південної України, покладене в основу взаємодій з ідеологічно ворожим контингентом.

В статті досліджується діяльність оперативно-чекістських відділів в таборах НКВС (МВС), дислокованих в Південній Україні; розглядаються методи оперативної роботи; вказується на проблеми оперативної розробки спецконтингенту.

З'ясовано, що саме агентурно-оперативна робота дозволила виявляти військових злочинців, ворожу агентуру, співробітників каральних, розвідувальних та контррозвідувальних служб противника, а також викривати саботажників, шкідників та інших ворожих до СРСР елементів.

При написанні статті використано історико-генетичний, хронологічний, порівняльний, метод аналізу та синтезу.

Ключові слова: табір НКВС, військовополонені, оперативно-чекістський відділ, агентурно-оперативна робота, справа-формуляр.

Величезний контингент військовополонених став для радянських спецслужб добрим підґрунтям для розгортання політико-ідеологічної роботи. Політична агітація та пропаганда лягли в основу навернення іноземних бранців до ідей антифашизму та комунізму. Культурно-масовою та агентурно-оперативною роботою військовополонені охоплювались вже з таборів-розподільників і діяльність ця не припинялася аж до репатріації бранців.

До проблеми функціонування оперативно-чекістських відділів в таборах НКВС зверталися в своїх працях такі дослідники як А. Чайковський [1], С. Чайковський [2], В. Левікін [3], О. Потильчак [4]. Проте й до сьогодні агентурно-оперативна діяльність серед військовополонених не стали предметом спеціального

наукового дослідження. Тим більше, не досліджуваним залишається південноукраїнський її сегмент.

Інформація про військовополонених німецько-фашистських армій, СС, чиновників, якою вони не бажали ділитися з радянською владою, головним чином отримувалася за допомогою агентурно-оперативного методу. Ще в жовні 1939 року при кожному таборі створено оперативно-чекістські відділи (ОЧВ) з метою «оперативно-чекістського обслуговування військовополонених в таборах НКВС СРСР». З огляду на те, що начальники цих відділів підпорядковувались безпосередньо начальникам особливих відділів відповідного військового округу, наркомом внутрішніх справ союзних та автономних республік та начальником управлінь НКВС, можна зробити висновок про їх особливий статус та значущість [5, с. 632]. На новостворені відділи покладалось завдання створити агентурно-інформаційну сітку для виявлення серед військовополонених контрреволюційних осередків та вивчення їх політнастроїв.

В результаті агентурно-оперативної роботи серед військовополонених виявлялися подробиці колишнього життя та діяльності практично кожного в'язня, які вони намагалися приховати. На військовополонених, які вели антирадянську роботу, підозрювались в шпигунській діяльності, належали до контрреволюційних партій та організацій, а також на весь офіцерський склад, заводилась справа-формуляр. На кожного, хто проходив за справою-формуляром, агентурними та слідчими справами, заповнювалася картка, яка надсилалася до 1-го Спецвідділу НКВС СРСР для обліку антирадянських елементів.

Увесь виявлений контрреволюційний елемент наказувалося негайно брати на опероблік, заводити агентурні справи та забезпечувати викриття організованих антирадянських формувань серед військовополонених, а також виявляти закордонні зв'язки в'язнів. Арешти військовополонених по проведеній агентурній розробці проводилися з санкції начальника особливого відділу та військового прокурора відповідного військового округу. Слідство у справах контрреволюційних груп, шпигунів, диверсантів, змовників велося, як правило, особливими відділами військових округів. Особливі відділи таборів проводили розслідування лише у справах порушників правил внутрішнього розпорядку таборів, а також в особливих випадках, що потребували негайного розслідування (спроба втечі з табору, хуліганство, крадіжка і т.д.) з подальшою передачею справи військового прокурору округу [5, с. 644]. Цей документ ліг в основу подальших нормативних актів, що регламентували оперативно-агентурну роботу серед військовополонених.

Поставленої мети досягали шляхом допитів військовополонених, вивченням їх опитувальних листів, особистих речей, документів тощо. Отримані свідчення аналізувались і переадресовувались вищестоящим органам. В свою чергу, НКВС спирався на ці документи, готуючи інформацію для ДКО, Генштабу та ГоловПУ ЧА [2].

Однією з серйозних проблем, з якою зіштовхнулися співробітники ОЧВ таборів – відсутність кваліфікованих оперативників. До вирішення даної проблеми вдалися ще в 1944 р., введенням наказу «Про підготовку оперативних працівників для оперативних відділів та відділень таборів НКВС». Дефіцит кваліфікованих кадрів передбачалося

покрити за рахунок резерву практикантів чисельністю 230 чол. (з числа працівників неоперативних управлінь, служб, армійських офіцерів тощо) шляхом їх тримісячного стажування в оперативних відділах (відділеннях) таборів. Та проблему вирішено подекуди лише кількісно, але не якісно. Краще справи були з керівним оперативним складом, адже його підготовку здійснювала московська вища офіцерська школа НКВС [1, с. 218].

В жовтні-листопаді 1945 р. курси оперативників організовано при таборі №126, які закінчили 8 осіб офіцерського та сержантського складу табору, зарахованих за результатами навчання до ОЧВ табору. Тоді ж з НКВС УРСР та УНКВС прибули ще 5 оперпрацівників і таким чином, на 1 березня 1946 р. останніх в таборі було вже 21 [6, арк. 36].

Існувала ще одна не менш важлива проблема – мовна, адже кваліфікованих перекладачів хронічно не вистачало, через що в окремих таборах агентурно-оперативна робота гальмувалася. Особливо гостро стояла проблема з перекладачами з японської. Так, в Запорізькому таборі №100, серед новоприбулих японців не виявилось жодного завербованого агента. Окрім цього, не було тут і жодного перекладача. Ця обставина, за словами начальника Оперативного відділу Управління табору №100, «... робила агентурну роботу серед японського контингенту практично неможливою» [4, с. 49]. Вже 12 серпня 1946 р, через кілька днів після надходження першого ешелону з японцями до Запоріжжя, керівництво Оперативного відділення табору №100 звернулося до УПВІ МВС УРСР з проханням забезпечити перекладача японської. Та це питання залишалося відкритим аж до літа 1947 р., коли до табору все ж прислали демобілізованого молодшого лейтенанта на прізвище Лютий, який вже у вересні відбув на навчання до Інституту східних мов [4, с. 50, 54–55].

Відсутність перекладачів примушувало оперативних працівників використовувати агентуру з числа німецьких бранців для виявлення японців, які володіли російською мовою. Наприклад заступник начальника Оперативного відділення табору №100 повідомляв, що за період агентурного вивчення японського контингенту через агентів-німців у таборі виявлено 14 японців, які знали російську [4, с. 53].

Як потенційні агенти зацікавили оперативників кілька інтернованих даного табору. Серед них – Наріта Сайхеро, 1924 р.н., колишній ад'ютант командира батальйону, капітана Сасаки Сего, котрий утримувався у тому ж таборі й узятий в агентурно-оперативну розробку. За допомогою погроз та шантажу Наріта Сейхеро погодився співпрацювати та назвав 13 прізвищ співвітчизників, які володіли російською [4, с. 54].

Складність агентурно-оперативної роботи посилювалася тим фактом, що більшість полонених намагалися приховати свою колишню діяльність, пов'язану із військовими злочинами та видавали себе за інших осіб, змінювали національність, підданство, військове звання шляхом фальсифікації документів. Військові злочинці нацистської Німеччини диференціювались за категоріями. Так, до їх складу належали: Німецька секретна служба, включаючи органи військової розвідки (Абвер) та поліцію безпеки (СіПо); поліція порядку (ОрПо); верхівка НСДАП; члени організації НСДАП; члени організації, підконтрольних НСДАП та інші націонал-соціалістські об'єднання; орденосносці нацистської партії; урядові

чиновники нацистської Німеччини; офіцерський склад збройних сил Німеччини, приватні підприємці, провідні спеціалісти різних галузей науки і техніки, юристи та інші групи осіб. Ці категорії в свою чергу поділялися на головних і просто злочинців [5, с. 468].

Було що приховувати і колишнім союзникам з румунської армійської спецслужби «Сервігул Секрет Інформація», політичної поліції «Сігуранца», угорських відділів «1Б» окупаційних військ, других відділів Генерального штабу і МВС, співробітникам японських дослідницьких бюро та інститутів, керівному складу японської партії «Кіо-вай-кай», офіцерам поліції та жандармерії Квантунської армії та багатьом іншим, кому загрожувала відплата за скоєні військові злочини [1, с. 218–219].

Так, бранець табору №126 Вальдемале Вільгельм Фрідріх, він же фон Гален Вільгельм Фрідріх, приховував, що є сином великого власника, остерігаючись репресій. Під час перебування в полоні в Празі особисті документи на ім'я фон Гален знищив. За агентурними даними, документи рядового солдата німецької армії отримав з перших днів служби в особливій розвідкоманді, що діяла під керівництвом ОКВ. Приналежність до розвідорганів заперечував [7, арк. 259].

Серед бранців, які представляли оперативний інтерес, в таборі №126, зокрема, утримувався колишній співробітник СД, начальник радіостанції Берліна і радист при головній квартирі фюрера в період війни, Менге Вольдемар Гуго. Під час допитів Менге давав свідчення про діяльність опергруп поліції безпеки та СД «А», «Б», «С» і «Д», створених в Німеччині до нападу на СРСР з метою розправи над активом радянських органів та єврейським населенням [8, арк. 9].

Перебував в таборі №126 і Лоренс Еріх, колишній шеф-кухар одного з керівників німецького контррозвідального органу «Абвершталле Півдня України», що дислокувалося в Миколаєві, капітана Ротта. Він викликав оперативний інтерес, враховуючи його обізнаність про офіційний склад, структуру, практичну діяльність та агентуру органу німецької контррозвідки [9, арк. 6].

Та найголовніший спосіб, на який спиралися оперативники – агентурна робота. Агенти поділилися на кілька категорій: «активісти», «середняки» й «баласт». Перші, у своїй більшості антифашисти, які свідомо співпрацювали з оперативними відділами з ідеологічних міркувань. Мотиваційним поштовхом «середняків», як правило, являлося покращення матеріально-побутових умов, а також перспектива репатріації. Свідчення, отримані від цієї категорії агентів мали переважно інформативний характер та стосувалися більше особового складу табору, ніж військовополонених. Виключно з метою власної вигоди співпрацювали з оперативниками агенти з категорії «баласт», в переважній більшості випадків користі не принесли, а лише користувалися привілеями за перебування в списках агентури [2, с. 237]. Через деякий час, правда, оперативники проводили агентурну «чистку» та виключали «баласт» з числа агентів.

В доповідній записці заступника начальника антифашистського відділу ГУПВІ підполковника Воробйова (листопад 1947 р.) йдеться про стан агентурно-оперативної роботи в запорізькому таборі №100: «Оперативні співробітники ведуть роботу методами 1941–

1945 рр. При роз'ясненні їм, що обстановка змінилася, починають бити себе в груди, приказуючи: «вони над нами знущалися, все в нас забрали, зруйнували, а ми будемо з ними по-людські поводитись?». Глибокої щоденної роботи по вивченню контингенту не ведеться, береться недостатньо обгрунтовані дані і за ними, без необхідної перевірки, пишеться висновок, що він учасник звірств чи пограбувань тощо, а так як «звинувачені» категорично відмовляються визнавати себе винними, то їх саджають до карцеру, а потім в режимний барак, утримуючи там без певних строків, домагаючись визнання. Мають місце випадки, коли особи, які дали свідчення, від них відмовляються. Прикладом може служити справа військовополоненого Вайзера, котрому пред'явлено звинувачення як учаснику звірств. Все звинувачення побудовано на донесенні військовополоненого Шауба, але й він останнім часом відмовляється від своїх свідчень і поміщений у карцер. Військовополонені з активу антифашистів характеризують Шауба, як людину, яка за тарілку супу продасть своїх батька й матір...» [2, с. 237–238].

На думку заступника начальника УПВІ МВС УРСР Тимошенка, в миколаївському таборі агентурно-оперативна робота по виявленню та викриттю гласних і негласних співробітників розвідки і контррозвідки противника також проходила незадовільно. Від початку функціонування оперативного відділу табору в травні 1944 р. й до вересня 1946 р. не викрито жодного співробітника, не виявлено жодного агента з числа громадян СРСР [10, арк. 15]. Не зважаючи на те, що в таборі на той момент утримувалося 8000 військовополонених, оперативний облік за даним напрямком нечисленний. Ті шістнадцятеро полонених, які перебували на обліку безрезультатно розроблялися впродовж тривалого часу, і ймовірно, не мали нічого спільного з розвідувальною роботою. УПВІ ж, в першу чергу, цікавили особи, які служили в Абвері, гестапо, СД, відділах 1–Ц і мали безпосередній зв'язок з агентурою і були з нею знайомі особисто [7, арк. 181].

Невдоволеними в республіканському НКВС залишалися роботою й ОЧВ табору №159. Так, зокрема, перевіркою агентурно-оперативної діяльності табору встановлено, що вербування агентури з числа полонених здійснювалося без попереднього вивчення об'єктів та можливостей їх використання. За шість місяців існування ОЧВ табору, оперпрацівниками допитано лише 10 бранців, котрі оперативного інтересу не представляли. У зв'язку з цим, за халатну бездіяльність, начальнику ОЧВ та його заступнику оголошено сувору догану [11, арк. 132–132зв].

На початок 1947 р. оперативний відділ цього ж табору (полковник Швець), вже відмічено заступником міністра внутрішніх справ УРСР, комісаром міліції 3-го рангу І. Л. Лобуренком. І взагалі, за словами І. Лобуренка, робота опервідділів таборів по виявленню співробітників розвідувальних і контррозвідувальних органів противника активізувалася і дала певні результати [11, арк. 133].

Отже, з моменту полонення військовослужбовці армії противника залучалися до оперативної розробки. Але, на наш погляд, результат роботи з пошуку осіб, які з різних причин не бажали викривати свою колишню діяльність та ділитися конфіденційною інформацією, не завжди відповідав поставленим завданням, а можливості НКВС в цій галузі не використані в повній мірі. З одного боку, причиною цього стала величезна кількість

військовополонених при неуконфліктності штатів оперативних відділів, відсутність кваліфікованих та відповідальних оперативників, зокрема, перекладачів. З іншого – відчайдушні спроби підоблікового елементу приховати факти своєї колишньої діяльності та уникнути справедливого покарання.

Список використаних джерел

1. Чайковский А. С. Плен. За чужие и свои грехи (Военнопленные и интернированные в Украине 1939–1953 гг.) / Анатолий Чайковский. – К.: Парламентское издательство, 2002. – 503 с.
2. Чайковский С. Нормативно-правовые и организационные вопросы агентурно-оперативной работы среди военнопленных и интернированных (1939–1953 гг.) / Сергей Чайковский // Військовий полон та інтернування. 1939–1956. Погляд через 60 років. – С.224–254.
3. Левикін В. Есесівські та пам'ятні татування у військовополонених солдатів Вермахту / В. Левикін // Наукові записки. Збірник праць молодих вчених та аспірантів. – К., 2009. – Т.19 (2). – С.154–169; Його ж. Політичні організації іноземних військовополонених та їх діяльність / В. Левикін // Сторінки воєнної історії України: [зб. наук. статей]. – К., 2006. – Вип.12. – С.279–290.
4. Потильчак О. В. Тасмичні «західного інтернування»: японці в радянських таборів для військовополонених в Українській РСР (1946–1949 рр.) / Олександр Потильчак, Віктор Карпов, Такааки Такеучі. – К.: Вид-во Акад. праці і соц. відносин Федер. проф. спілок України, 2011. – 175 с.
5. Военнопленные в СССР. 1939–1956. Документы и материалы / Под ред. М. М. Загоруйко. – М., 2000. – 1120 с.
6. Відділ режимно-секретного та документального забезпечення УМВС України в Миколаївській обл. – Ф.37. – Оп.3. – ОЧВ табору №126. – Ч.4.
7. Там само. – Спр.497. – Ч.4.
8. Там само. – Спр.339. – Ч.6.
9. Там само. – Спр.497. – Ч.5.
10. Там само. – Спр.205. – Ч.2.
11. ДА МВС України. – Ф.46. – Оп.1. – Спр.82.

References

1. Chaykovskiy A. S. Plen. Za chuzhiye i svoi grekhi (voennoplenennyye i internirovannyye v Ukraine 1939–1953 gg.) / Anatoliy Chaykovskiy. – M.: Parlamentskoye izdatel'stvo, 2002. – 503 s.
2. Chaykovskiy S. Normativno-pravovye i organizatsionnye voprosy agenturno-operativnoy raboty sredi voyennoplenennykh i internirovannykh (1939–1953 gg.) / Sergey Chaykovskiy // Voyennyy plen i internirovaniye. 1939–1956. Vzgl'yad cherez 60 let. – S.224–254.
3. Esesivs'ki ta pam'yatni tatuuvannya u viys'kovopolonennykh soldatv Vermakhtu / V. Levynkin // Naukovi zapysky. Zbirnyk prats' molodykh vchenykh ta aspirantiv. – K., 2009. – T.19 (2). – S.154–169; Yoho zh. Politychni orhanizatsiyi inozemnykh viys'kovopolonennykh ta yikh diyal'nist' / V. Levynkin // Storinky voyennoyi istoriyi Ukrayiny. – zb. nauk. statey. – K., 2009. – Vyp.12. – S.279–290.
4. Potyl'chak O. V. Tayemnytsi «zakhidnoho internuvannya»: yarpontsi v radyans'kykh taborakh dlya viys'kovopolonennykh v Ukrayins'kiy RSR (1946–1949 rr.) / Oleksandr Potyl'chak, Viktor Karpov, Takaaki Takeuchi. – K.: Vyd-vo Akad. pratsi i sots. vidnosyn Feder. prof. spilok Ukrayiny, 2011. – 175 s.
5. Voennoplennyye v SSSR. 1939–1956. Dokumenty u materyaly / Pod red. M. M. Zahorul'ko. – M., 2000. – 1120 s.
6. Viddil rezhymno-sekretnoho ta dokumental'nogo zabezpechennya UMVS Ukrayiny v Mykolayiv's'kiy obl. – F.37. – Op.3. – OCHV taboru №126. – Ch.4.
7. Tam samo. – Spr.497. – Ch.4.
8. Tam samo. – Spr.339. – Ch.6.
9. Tam samo. – Spr.497. – Ch.5.
10. Tam samo. – Spr.205. – Ch.2.
11. DA MVS Ukrayiny. – F.46. – Op.1. – Spr.82.

Kalkutina N. V., PhD student, Department of History of Ukraine at Nikolaev State University (Ukraine, Nikolaev), frau_kalkutina@mail.ua
Intelligence-operational work in the camps of the NKVD (MVD) for prisoners of war (on an example of South of Ukraine)

The purpose of this publication – on the basis of documents of regional departmental archives analyze agent and operational services in the camps of

the South of Ukraine, formed the basis of relations with the ideologically hostile contingent.

The article investigates the activities of operational departments in the camps NKVD (MVD), stationed in southern Ukraine; discusses methods of operational work; it points to the rapid development of the special contingent problems.

Find out exactly what agent-operative work will identify war criminals, hostile agents, employees, punitive, intelligence and counter-intelligence service of the enemy, as well as expose the saboteurs, pests and another element hostile to the USSR.

When writing this article used the historical-genetic, chronological, comparative method of analysis and synthesis.

Keywords: prisoners of war, NKVD camps, operative department, agent-operative work, logbook.

Kalkutina N. V., соискатель кафедры истории Украины, Николаевский национальный университет им. В. А. Сухолинского (Украина, Николаев), frau_kalkutina@mail.ua

Агентурно-оперативная работа в лагерях НКВД (МВД) для военнопленных (на примере Южной Украины)

Цель данной публикации – на основе документов региональных ведомственных архивов проанализировать агентурно-оперативное обслуживание в лагерях Южной Украины, положенное в основу взаимоотношений с идеологически враждебным контингентом.

В статье исследуется деятельность оперативно-чекистских отделов в лагерях НКВД (МВД), дислоцированных в Южной Украине; рассматриваются методы оперативной работы; указывается на проблемы оперативной разработки спецконтингента.

Выяснено, что именно агентурно-оперативная работа позволяла выявлять военных преступников, враждебную агентуру, сотрудников карательных, разведывательных и контрразведывательных служб противника, а также разоблачать саботажников, вредителей и другой враждебный СССР элемент.

При написании статьи использованы историко-генетический, хронологический, сравнительный, метод анализа и синтеза.

Ключевые слова: лагерь НКВД, военнопленные, оперативно-чекистский отдел, агентурно-оперативная работа, дело-формуляр.

* * *

УДК 069.8:63(477)

Гілязетдінов Р. Н.,
 доктор технічних наук, старший
 науковий співробітник, Національна наукова
 сільськогосподарська бібліотека НААН
 (Україна, Київ), nnsbg@ukr.net

З ІСТОРІЇ ЗАСНУВАННЯ ТА ДІЯЛЬНОСТІ ОДЕСЬКОГО КРАЙОВОГО СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОГО МУЗЕЮ ІМЕНІ ПРОФЕСОРА К. А. ТИМІРЯЗЕВА

Із застосуванням методу історико-наукового аналізу проведено дослідження становлення й діяльності Одеського крайового сільськогосподарського музею імені професора К. А. Тимірязєва, що діяв у 20–30-х рр. минулого століття. Розкриті передумови появи цієї установи в регіоні. Зазначено структуру установи, принципи її роботи, підпорядкування. Окреслено внесок та значення музею для розвитку вітчизняної сільськогосподарської дослідної справи.

Ключові слова: Одеський крайовий сільськогосподарський музей ім. проф. К. А. Тимірязєва, музезнавство, сільськогосподарська дослідна справа, сільське господарство, «Фургон-музей», майстерня наочного приладдя.

У сучасній українській історіографії при розгляді організаційних засад становлення й розвитку сільського господарства в Україні у 20–х роках минулого століття чільне місце посідають сільськогосподарські музеї. Чимало дослідників присвятили свої праці вивченню музезнавства на Півдні України. З-поміж них слід виділити історичні розвідки Т. О. Гребінник [1], І. М. Симоненко [2], В. В. Солодової [3], К. О. Черноколової [4] та ін.

Метою дослідження є проведення історико-наукового аналізу становлення й діяльності Одеського крайового сільськогосподарського музею ім. проф. К. А. Тимірязєва та його значення для розвитку вітчизняного галузевого дослідництва.